

ПОВЕЗАНОСТ УЧЕШЋА У СПОРТУ СА ПРОСОЦИЈАЛНОМ ОРИЈЕНТАЦИЈОМ И АГРЕСИЈОМ АДОЛЕСЦЕНАТА: РАЗЛИКЕ ПО ПОЛУ

Слободанка Гашић-Павишић*

Институт за педагошка истраживања, Београд

Драган Јањетовић

Sørlandet sykehus HF, Arendal, Norge

Апстракт. Досадашња истраживања о доприносу организованог спорта просоцијалном и антисоцијалном понашању младих дала су несагласне и контрадикторне резултате. Међутим, у већини истраживања утврђено је да активно бављење спортом различито утиче на психосоцијални развој мушких и женских учесника. Предузели смо истраживање с циљем да испитамо да ли постоји повезаност између учешћа ученика средњошколског узраста у организованим спортским активностима и њихове просоцијалне вредносне оријентације и агресивности, и ако постоји, да ли има полних разлика у тој повезаности. Узорак се састојао од 300 ученика средње школе (гимназије из Београда), од којих се 150 ученика (49 женских и 101 мушких) редовно бави спортом дуже од две године, а 150 ученика (84 мушких и 66 женских) се не бави организованим спортом. Показатељи бављења спортом су: дужина бављења спортским активностима, редовност и интензитет тренирања, учешће на такмичењима и врста спорта (индивидуални или тимски). Испитиване су следеће варијабле просоцијалне оријентације: спремност за сарадњу, брига за другог, социјална одговорност и емпатија. Агресивност је испитивана кроз агресивне тенденције према другима. Све варијабле су испитиване применом одговарајућих упитника и скала процене, на које су одговарали сами ученици. Резултати су показали значајне (мада ниске) позитивне корелације између бављења спортом и просоцијалних вредности, као и негативну (ниску) корелацију између бављења спортом и агресивности, за оба пола ученика. Нађене су статистички значајне разлике између младића и девојака у погледу просоцијалне оријентације (виши ниво код девојака) као и агресивности (виши ниво код младића). Значајне корелације су биле ниже и бројније код мушких него код женских испитаника.

Кључне речи: просоцијална оријентација, агресивност, спорт, адолесценти, физичко васпитање.

Да ли учешће младих у организованим спортским активностима утиче позитивно или негативно, односно да ли уопште утиче на њихов морални и социјални развој? Ово питање има не само педагошки, већ и друштвени значај. За реализацију физичког васпитања и укључивање мла-

* E-mail: sgasic@rcub.bg.ac.yu

дих у спортске активности, корисно је и потребно имати увид у емпиријске научне доказе да бављење спортом не доводи до повећања агресивности и антисоцијалног понашања, а да, осим тога, има и позитивне ефекте у виду развијања просоцијалног понашања. На друштвену актуелност ових питања указују и активности које се у Србији сада спроводе с циљем »развоја спорта без насиља, коришћења васпитних потенцијала спорта и враћања моралних вредности у спорт и друштво у целини« (акција »Карактером против насиља«; Закон о спречавању насиља на спортским приредбама, SEEcult. org, 2007).

На теоријском плану, тврдња да бављење спортом смањује агресивно понашање учесника може се, према једном од схватања, објаснити ефектом катарзе. Сматра се да редовно учешће у спорту, посебно у агресивним видовима спорта, пружа прилике за пражњење негативне енергије и ослобађање агресивности на социјално прихватљив начин, тако да ће особа која се бави спортом бити мање агресивна у другим, ванспортским ситуацијама. Међутим, у истраживачкој литератури се истиче да оваква тврдња има мало емпиријске подршке (Endersen & Olweus, 2005). Изгледа да емпиријски налази чак подржавају супротну тврдњу, да бављење спортом може да повећа агресивност и антисоцијално понашање међу младима, уколико се одговарајући васпитни програми и мере не уграде у спортске програме и у наставу физичког васпитања. Овакво негативно деловање објашњава се, у оквиру теорије социјалног учења, тиме да спорт представља контекст у којем се приказују модели агресивног понашања, такво понашање се учи посматрањем модела, сматра се прихватљивим и поткрепљује се од стране тренера и других одраслих (наставника, родитеља). Тренинг у борилачким вештинама, на пример, захтева стицање репертоара агресивног понашања, а то вежбање може појачавати агресивно понашање, не само у ситуацији тренинга и спортске борбе, већ и у другим условима. Претерано наглашавање победе у спорту може довести до тога да се деца у интеракцији са вршњацима понашају као противници и да су мање спремна да помогну другима. У неким спортовима се толерише варање у току спортске игре да би се остварила предност за тим. Међу спортистима се може развити осветољубивост, па чак и злостављање (на пример, лоших играча) што говори о томе да спорт за младе није увек позитивно искуство (Light Shields *et al.*, 2005). Нека истраживања су показала да је морално расуђивање код спортиста на нижем развојном нивоу него код неспортиста (Jones, 2005; Lai, Stoll & Beller, 2006; Yeh, 2006), а у неким истраживањима (Kavussanu, Seal & Philips, 2006) констатовано је да је у току тимске спортске игре (одбојке) антисоцијално понашање чешће од про-

социјалног. Овакви налази навели су неке ауторе на закључак »да спорт не гради карактер« (Lai, Stoll & Beller, 2006).

Аутори једне од ретких лонгитудиналних студија у овој области, Ендерсен и Олвеј (Endersen & Olweus, 2005) не само да нису нашли ефекат катарзе, већ су нашли да учешће у спортовима снаге води повећавању или појачавању антисоцијалног и насилног понашања дечака изван спорта и да се ови негативни ефекти јављају врло брзо при почетку вежбања, а остају и после престанка бављења спортом. Ендерсен и Олвеј сматрају да су такви негативни ефекти спорта разлог за озбиљну забринутост родитеља, професионалаца који раде са младима, као и политичара.

Супротно схватање, да бављење спортом позитивно делује на развој просоцијалног понашања младих, позива се на социјализацијско деловање вршњака, односно чланова спортског тима. Дружење са вршњацима је за младе особе врло значајно, одобравање и прихватање од стране вршњака утиче на развијање самоуважавања, на школски успех, учествовање у ваннаставним активностима, на морални развој и социјално понашање. У кругу вршњака успоставља се циклус просоцијалног понашања – када се адолесцент понаша просоцијално према вршњацима, они му узвраћају таквим понашањем (Carlo *et al.*, 1999; Joksimović i Vasović, 1990). Пошто спортске активности захтевају од учесника тимова сарадњу, солидарност, дељење, узајамно помагање, емпатију – такво понашање би требало да се у већој мери развије код спортиста него неспортиста. Дружење у спортском тиму обесхрабрује егоизам и даје прилику за испољавање алтруистичког понашања. Посматрањем просоцијалног понашања које испољавају чланови тима или тренер, млади спортисти уче такво понашање и биће склони да га испоље, посебно ако је оно на неки начин награђено. Такође, спорт захтева придржавање правила, уважавање ауторитета тренера, судија и других спортских актера, поштовање права других, што би такође могло допринети развоју самоконтроле, истрајности, учењу решавања сукоба, преговарања, способности стављања на туђе место, и развоју других социјалних вештина потребних за успостављање добрих социјалних односа, као и за изградњу моралног карактера.

Неки аутори сматрају да је спорт повољан терапеутски контекст у којем адолесценти са поремећајем понашања могу научити просоцијално понашање. Међутим, наглашава се да спорт, сâм по себи, не обезбеђује позитивно деловање на социјално понашање и морални развој младих, већ је потребно да се у програме физичког васпитања и спортске програме укључи систематско и програмирано морално васпитање и учење просоцијалног понашања. У свом раду са адолесцентима који су

имали дијагностикован поремећај понашања, МекКени (McKenney, 2001) је у спортском терапеутско-рекреативном контексту применила програм за подстицање просоцијалног понашања, заснован на учењу посматрањем. Програм је укључивао процену које понашање адолесцента треба мењати, затим, планирање процеса мењања, примену и евалуацију планираних активности. Програм просоцијалног понашања је укључивао: коришћење специјалних карата које су приказивале кораке у испољавању одређеног понашања; активности у виду игре улога и посматрање видео-снимака. Резултати примене овог програма су потврдили да у оквиру спортских активности млади могу да се подучавају просоцијалном понашању, уколико за то постоји посебан програм.

Сличан закључак је произашао и из експеримента са децом млађег узраста (5–7 година) у шестонедељном летњем спортском кампу (Bredemeier *et al.*, 1986), где су примењени програми за подстицање моралног развоја засновани на теорији социјалног учења и на структурално-развојној теорији. Инструктори у овом кампу су са децом обрађивали теме које су се односиле на праведност, дељење, вербалну и физичку агресију, дистрибутивну и ретрибутивну правду. У групи где је коришћен програм заснован на теорији социјалног учења, инструктор је описивао ситуације у игри када се јавља одређена морална тема и поучавао децу исправном поступању, а затим је поткрепљивао њихово понашање похвалом и опипљивом наградом. У другој групи, коришћена је стратегија вршњачких дечјих разговора о начину решавања међусобних сукоба. Обе експерименталне групе су показале значајан напредак у завршном тестирању моралног суђења, а између две примењене стратегије није било значајних разлика у ефектима. Истраживања других аутора, са адолесцентима, потврдила су да подстицање моралног мишљења у спортском контексту може унапредити просоцијално понашање младих спортиста (Rutten *et al.*, 2007; Mouratidou *et al.*, 2007). Истиче се, да је битан фактор успеха у томе реципрочан наставни стил тренера или наставника, квалитет мотивационе климе коју он у тиму ствара (клима усмерена на задатак), као и просоцијално и морално понашање тренера, односно наставника, као модел од којег млади спортисти уче.

Осим развијања просоцијалног понашања, у литератури се истиче да спорт може допринети и смањењу антисоцијалног понашања и превенцији делинквенције код младих (Volf, 1998; Mouratidou *et al.*, 2007; Rutten *et al.*, 2007). Има уверења да »организовани спорт даје форум за подучавање одговорности, сарадњи, подређивање себе вишим циљевима и обликовању мотивационог понашања и постигнућа« (Kleiber and Roberts, prema: McKenney, 2001: 15).

Може се рећи да досадашња истраживања о повезаности учешћа у спорту и моралног и социјалног развоја младих, која се развијају током последње две деценије у свету, али којих је још увек мало, нису дала јасне и неконтрадикторне одговоре на ова питања. Како то коментаришу извесни аутори, свет спорта младих је, попут Роршахових мрља, отворен за многоструке интерпретације. Неки га виде као пун проблема, попут преваре и агресије, док други мисле да су то само изузеци, које штампа преувеличава, а да се велики број деце лепо забавља у спорту и учи многе вештине са задовољством, пред очима брижних ментора (Light Shields *et al.*, 2005).

Методолошка слаба страна истраживања у овој области је у томе што су то углавном дескриптивне корелационе студије које не омогућавају да се закључује о правцу деловања утврђених веза између варијабле »бављење спортом« и варијабле које се односе на социјално понашање учесника у спорту. Посебну методолошку тешкоћу чини тзв. ефекат самоселекције – уколико се утврди да постоји повезаност између учешћа у спорту и неких одређених карактеристика спортиста, могуће је да се такве особе опредељују за бављење спортом управо због тих својих карактеристика. На пример, особе склоне агресији определиће се за агресивне спортове, тако да је већа агресивност ових спортиста можда била погрешно тумачена утицајем самог бављења тим спортом, а не карактеристикама које су код ових спортиста постојале и пре укључивања у спортске активности.

Када се сумирају емпиријски подаци, може се закључити да учешће младих у спорту има позитивно развојно деловање (Conroy, 2006), али да то не важи за све спортске програме у истој мери. Многи фактори одређују правац и квалитет овог деловања (врста спорта, трајање учешћа, понашање тренера, мотивациона клима у тиму, примењене васпитне и наставне методе, постојање и врста програма моралног васпитања укљученог у програме физичких и спортских активности). Између осталих фактора, од значаја је и пол учесника у спорту. Укратко ћемо изнети главне налазе о полним разликама у деловању спорта на социјално понашање и морални развој младих.

Преглед емпиријских налаза о полним разликама у погледу деловања спорта на просоцијално и антисоцијално понашање младих

Разлике по полу у социјалном и моралном развоју адолесцената спортиста нађене су у једном од најновијих истраживања из ове области, које је имало за циљ испитивање доприноса организованог спорта ан-

тисоцијалном и просоцијалном понашању младих спортиста (одбојкаша и пливача такмичара, узраста од 12 до 18 година). Показало се да женски тимови имају виши ниво просоцијалног понашања од мушких, да имају виши ниво моралног функционисања, нижи ниво одобравања неспортског понашања и мању склоност ка одобравању повређивања противника у спорту (Rutten *et al.*, 2007).

Група аутора (Light Shields *et al.*, 2005) је, такође, добила податке о разликама између дечака и девојчица у погледу етичке релевантности понашања, ставова и очекивања младих атлета (узраста од 9 до 15 година). Нађено је да дечаци испољавају више лошег спортског понашања него девојчице. Они су спремнији да варају, да повреду противника, препиру са судијама и потсмевају мање вештим члановима тима. Упркос томе, девојчице су више признавале да су се понашале као лоши спортисти. Истраживачи наговештавају да су, можда, девојчице своје понашање строжије процењивале неко дечаци, због тога што се лоше понашање девојчица у спорту мање толерише него такво понашање дечака. Аутори истраживања наглашавају да су потребна даља истраживања полних разлика на том подручју.

Већина студија на овом подручју је урађена у западним земљама. Међутим, у једном испитивању студената на Тајвану, такође је утврђена предност девојака у односу на младиће спортисте, у погледу зрелости моралног и социјалног расуђивања (Lai, Stoll & Beller, 2006).

Грчки аутори (Mouratidou, Goutza & Chatzopoulos, 2007), који су испитивали да ли посебно дизајниран програм моралног васпитања у оквиру физичког васпитања може, након примене од шест недеља, да утиче на морално расуђивање ученика на узрасту од 11 до 13 година, поставили су као посебан циљ овог истраживања испитивање да ли се морално расуђивање разликује код дечака и девојчица укључених у спортске активности. Аутори нису нашли полне разлике у моралном суђењу код испитаника. Они дају сажет приказ налаза других истраживања о односу између моралног развоја и спорта, која су била посебно усмерена на утврђивање да ли постоје разлике у моралном расуђивању између спортиста и спортисткиња. Налази су контрадикторни, неки показују да учешће у спорту нема исте ефекте на мушке и женске особе у погледу моралног развоја, али исто тако, има истраживања у којима нису нађене ове разлике. Аутори наводе да теорија Керол Гилиген може да објасни постојање полних разлика, али закључују да је ово питање још увек нејасно и да захтева емпиријска проучавања.

У нашем ранијем раду (Gašić-Pavišić, Joksimović i Janjetović, 2006) изнели смо налаз, добијен на узорку средњошколаца, да је однос изме-

ђу бављења спортом и самоуважавања условљен полном припадношћу. Младићи који су се бавили спортом имали су знатно виши ниво самоуважавања од оних који нису били укључени у спорт и то је било у позитивној вези са нивоом спортских такмичења у којима су учествовали, као и са дужином бављења спортом. Насупрот томе, код девојака варијабла »бављење спортом« није била повезана са нивоом самоуважавања. Добијени резултати показали су, дакле, да учешће у организованим спортским активностима доприноси већем самоуважавању код младића, али не и код девојака. Ова разлика се може објаснити тиме да наша социјална средина не вреднује једнако бављење спортом и успех у спорту код девојака и младића, односно, да је успешно бављење спортским активностима социјално пожељније за младиће него за девојке и да се више поткрепљује од стране вршњака и одраслих. У овом истраживању нашли смо, такође, значајне полне разлике и у погледу локуса контроле: учешће у спорту било је у негативној корелацији са спољашњим локусом контроле код дечака, али није било од значаја за локус контроле код девојака, које су, када се посматра узорак у целини, имале виши ниво спољашњег локуса контроле него младићи, а што се показало и у другим истраживањима (Janjetović, 1997).

Предмет, циљ и хипотезе истраживања

Имајући у виду да у литератури постоје контрадикторни налази о утицају бављења спортом на просоцијално и антисоцијално понашање младих, као и да учешће у спортским активностима има различите ефекте на психосоцијални развој младића и девојака, предмет нашег истраживања је повезаност бављења спортом и са просоцијалним и вредносним оријентацијама и агесијом код младића и девојака средњошколског узраста. Циљ истраживања је утврдити да ли постоје полне разлике у повезаности између варијабли које се односе на учешће адолесцената у организованим спортским активностима и варијабли »просоцијална оријентација« и »агресивност«.

Пошто ранија истраживања о младим спортистима указују на већу моралну зрелост и израженије просоцијално понашање девојака него младића, као и на већу склоност ка исправном спортском понашању код девојака, наша претпоставка у овом истраживању је да ће већи степен просоцијалне оријентације и мањи степен агресивности бити код адолесцената који су укључени у организоване спортске активности него код адолесцената који нису укључени у спортске активности, а да је ова повезаност израженија код девојака него код младића.

Испитиване варијабле учешћа у спорту су: редовна укљученост у спортске активности (да или не; припадност испитаника посебном одељењу за спортисте или одељењу за неспортисте у школи коју су испитаници похађали); дужина (у годинама) бављења организованим спортским активностима; интензитет тренинга (број тренинга недељно); учествовање у спортским такмичењима и ранг тих такмичења (без учешћа у такмичењима, учешће на националном нивоу, учешће на међународном нивоу); тип спорта (индивидуални: гимнастика, карате, пливање, тенис; тимски: фудбал, ватерполо, кошарка, одбојка).

Варијабла »просоцијална оријентација« дефинише се као брига за друге људе и спремност да се допринесе добробити других људи, а укључује и понашања која доприносе заједничкој добробити, односно сарадњу (Јоксимовић и Васовић, 1990; Гашић-Павишић, 1993). Од вредности и особина личности које указују на просоцијалну оријентацију испитивали смо: спремност за сарадњу, бригу за другу особу, социјалну одговорност и емпатију.

Варијабла »агресивност« дефинисана је као антисоцијална вредносна оријентација која се испољава кроз агресивне тенденције према другима. Агресија се у литератури одређује као понашање које штети другима (Staub, 1974), односно као поступак који има за циљ изазивање штетних или деструктивних последица по друге особе или предмете (Гашић-Павишић, 1993).

Методологија истраживања

Узорак. Испитаници су ученици који су похађали посебну врсту средње школе у Београду – XI београдску гимназију (државна школа). Поред редовних одељења, ова школа је имала и одељења у која су се уписивали ученици који се активно баве спортом, а за које је настава у школи организована тако да се усклађују школске и спортске обавезе ученика. Испитано је 300 ученика и то 150 спортиста (49 девојака и 101 младић) и 150 неспортиста (84 девојке и 66 младића). Испитаници су похађали I, II и III разред ове школе. Распон узраста је био од 15 до 18 година.

Технике и инструменти за прикупљање и обраду података. Истраживање је дескриптивно-корелационо. За прикупљање података коришћене су технике: анкетање ученика (за варијабле које се односе на учешће у спорту); скалирање и тестирање (за варијабле »просоцијална оријентација« и »агресивност«).

У истраживању су коришћени инструменти који су већ примењивани у бројним домаћим истраживањима, чије су мерне карактеристике

проверене и дате у литератури (Joksimović i Vasović, 1990). За мерење просоцијалне оријентације примењени су следећи инструменти:

Скала спремности за сарадњу (Hrnjica i Đurić, 1990). Спремност за сарадњу односи се на склоност, преферирање и високо вредновање сарадње и заједничких активности. Мерена је скалом од десет тврдњи. Примери: *Уживам у часовима на којима се задаци раде у групи; Рад у групи је обично губљење времена.*

Скала подршке (Jackson, 1974 – модификација Joksimović i Vasović, 1990), која мери бригу за друге људе и односи се на заинтересованост за друге људе и спремност да се учествује у њиховом решавању. Састоји се од шест тврдњи. Примери: *Другови ми радо причају о својим проблемима, јер знају да ћу им помоћи; Проблеми других људи ме не брину много.*

Скала приписивања социјалне одговорности (Schwartz, 1968 – модификација Joksimović i Vasović, 1990) састоји се од шест тврдњи. Примери: *Када је неко према мени лош, не осећам обавазу да према њему поступам исправно; Без обзира колико је нека особа изазвана, она је увек одговорна за оно што уради.* Социјална одговорност односи се на свест појединца да његови поступци могу допринети добробити другог и на осећање личне одговорности за сопствене поступке и њихове последице.

Скала емоционалне емпатије (Mehrabian & Epstein, 1972 – скраћена верзија, Joksimović i Vasović, 1990) мери склоност ка емоционалном уживљавању и доживљавању емоционалног стања друге особе.

За испитивање агресивности коришћена је *Скала агресивности* (Mauger & Adkinson, 1980 – скраћена верзија Joksimović i sar., 1997), која има десет тврдњи. Примери: *Понекад бих радо истукао људе које волим; Ако би ме непријатељ напао, не бих узвратио напад.*

Резултати истраживања

Повезаност учешћа у спорту са просоцијалном оријентацијом и агресивном код младића

Подаци о резултатима испитивања корелација између спортских варијабли и варијабли »просоцијална оријентација« и »агресивност« на подзору младића дати су у Табели 1.

Резултати корелационих и регресионих анализа показали су да код младића постоји статистички значајна, мада ниска, позитивна корелација између свих варијабли спортског учешћа и *спремности за сарад-*

њу ($p < 0.01$). Степен ове повезаности зависи од нивоа такмичења на којем спортисти учествују и највећа је код спортиста који су учествовали на такмичењима високог ранга. Спремност за сарадњу је у нешто слабијој позитивној корелацији ($p < 0.05$), са дужином и интензитетом тренирања и са учешћем у тимским спортовима, на супрот индивидуалним спортским активностима.

Статистички значајна повезаност ($p < 0.01$) нађена је између брига за друге особе и учешћа на такмичењима високог ранга, као и дужине бављења спортом. Остале спортске варијабле нису биле повезане са овом варијаблом просоцијалне оријентације код младића. Дакле, младићи који су дуже тренирали и који су били најуспешнији спортисти, више су били склони да брину о другима

Није нађена статистички значајна повезаност између мера емпатије и учешћа у спорту код младића.

Ученици који су учествовали у такмичењима високог ранга имали су нешто више скорове на скали за социјалну одговорност него ученици који нису спортисти ($p < 0.05$). У погледу социјалне одговорности, није било разлика између ученика спортиста и ученика неспортиста, као ни повезаности/корелације социјалне одговорности са бројем недељних тренинга, годинама тренирања, врстом спорта (индивидуални или тимски спортови).

Статистички значајна негативна повезаност је утврђена само између броја тренинга и агресивности – ученици који су чешће тренирали имали су мањи скор на скали агресивности у ванспортским ситуацијама ($p < 0.01$).

Када се анализирају добијени резултати, може се закључити да учешће у организованим спортским активностима има позитивно дејство на просоцијалну оријентацију код младића у нашем узорку и тај утицај је најизраженији у спремности за сарадњу. Позитивни утицај бављења спортом је највећи код најуспешнијих спортиста (оних који учествују на такмичењима високог ранга). Дужина тренинга и интензитет тренирања имају извесног утицаја учешћа у спорту на социјално понашање мушких испитаника, али у мањој мери. Бављење тимским спортом је код њих било повезано са нешто вишим нивоом спремности за сарадњу, у односу на индивидуалне спортове, а у осталим варијаблама просоцијалног понашања није било разлике између тимских и индивидуалних спортова. Што се тиче везе између учешћа у спортским активностима и агресивности, једино је број недељних тренинга био од значаја, јер су младићи који су чешће тренирали показали мању агресивност на тесту.

Табела 1: Пирсонова и поинт-бисеријална корелација између вредносних оријентација и спортских варијабли код младића

Спортске варијабле	Спремност за сарадњу	Брига за друге	Емпатија	Социјална одговорност	Агресивност	
Спортисти/неспортисти	.21**	.15	.08	.13	.15	
Спортисти који учествују на такмичењима високог ранга/неспортисти	.22**	.22**	-.02	.18*	-.14	
С п о р т и с т и	Године тренирања	.15*	.19**	.14	.05	-.13
	Број тренинга недељно	.14*	.08	.02	.13	-.20**
	Индивидуални/ тимски спортови	.17*	.00	-.07	-.04	.04
	Ранг такмичења	.21*	.10	-.05	-.05	.00

* $p < .05$

** $p < .01$

Повезаност учешћа у спорту са просоцијалном оријентацијом и агресијом код девојака

Подаци о резултатима испитивања корелација између спортских варијабли и варијабли »просоцијална оријентација« и »агресивност« дати су у Табели 2. Број статистички значајних корелација био је мањи код девојака него код младића.

Три спортске варијабле биле су позитивно повезане са *спремношћу за сарадњу* код наших испитаника женског пола: учешће у организованом спорту (на супрот неучествовању; $p < .05$); учешће у такмичењима високог ранга (на супрот неучествовању у спорту; $p < .05$) и ранг такмичења у којем се учествује ($p < .01$). Из овог следи да су спортисткиње биле спремније за сарадњу од неспортисткиња, као и да су успешније спортисткиње у нашем узорку биле спремније за сарадњу од оних мање успешних. Треба обратити пажњу на то да је учествовање у такмичењима високог ранга било јаче повезано са сарадњом код девојака, него код младића. За разлику од испитиваних младића, код девојака дужина и интензитет бављења спортом, као и учешће у тимским или индивидуалним спортовима, нису били повезани са варијаблом »спремност за сарадњу«.

Код девојака се показала статистички значајна позитивна повезаност ($p < .05$) једино између *бриге за друге* и учешћа у тимским спортовима, док код младића ове варијабле нису биле повезане. Код њих су биле значајне године тренирања и учешће у такмичењима високог ранга, док за девојке ниједна од тих варијабли није била значајна за спремност да се брине о другоме. Могло би се претпоставити да бављење спортом мање утиче на развијање бриге о другоме код младића, него код девојака. Наравно, наши подаци не омогућавају овако закључивање о узрочно-последичној вези, већ је то само правац/дирекција у којем би се могло даље испитивати.

Табела 2: Пирсонова и поинт-бисеријална корелација између вредносних оријентација и спортских варијабли код девојака

Спортске варијабле	Спремност за сарадњу	Брига за друге	Емпатија	Социјална одговорност	Агресивност	
Спортисти/неспортисти	.19*	.08	.06	.24**	.09	
Спортисти који учествују на такмичењима високог ранга/неспортисти	.21**	.13	-.03	.24*	-.12	
С п о р т и с т и	Године тренирања	.00	.04	-.01	.09	.00
	Број тренинга недељно	.14*	.08	.02	.13	-.20**
	Индивидуални/ тимски спортови	.17	.23*	-.26*	.06	.00
	Ранг такмичења	.33**	.12	.15	.32*	-.38**

* $p < .05$

** $p < .01$

Код девојака је једино учешће у тимским спортовима било статистички значајно повезано са скоровима на скали *емпатије* ($p < .05$) и то негативно – већи степен емпатије испољиле су оне девојке које учествују у индивидуалним спортовима, него у тимским. Код младића, бављење спортом је, такође, од свих варијабли просоцијалне оријентације, било најмање повезано са емпатијом, односно, уопште није било повезано. Из ових података могло би се закључити да учешће у спорту, поготову тимском, не доприноси развоју емпатије.

Код девојака је *социјална одговорност*, од свих испитиваних варијабли просоцијалног понашања, била у најјачој позитивној вези са варијаблама учествовања у спорту, одмах после спремности за сарадњу. Најзначајније је било (само) учествовање у спорту насупрот неучество-

вању ($p < .01$), а затим ранг такмичења ($p < .05$) у којем су спортисткиње учествовале (виши ранг такмичења – израженија социјална одговорност). Треба истаћи да је социјална одговорност више повезана са бављењем спортом код девојака, него код младића.

Статистички значајна негативна повезаност нађена је између агресивности и ранга такмичења на којем су девојке спортисткиње учествовале. То је једина значајна корелација код њих, између агресивности и варијабли бављења спортом, а истовремено и најјача од свих корелација нађених и у узорку девојака и у узорку младића. Могло би се рећи да су девојке у нашем узорку које су врло успешне у спорту, мање агресивне од осталих својих вршњакиња. Када се ради о младићима, могло би се закључити да код њих интензивно тренирање доприноси смањењу агресивности.

Дискусија резултата

Налази овог истраживања показују да је учешће у организованим спортским активностима повезано са социјалним понашањем адолесцената и да у тој повезаности постоје значајне разлике између испитиваних младића и девојака.

Адолесценти спортисти оба пола спремнији су за сарадњу од неспортиста и та разлика је израженија код спортиста који учествују у такмичењима високог ранга. Девојке–спортисткиње имају израженију социјалну одговорност него неспортисткиње, а код младића ова разлика постоји само између неспортиста и оних спортиста који су најуспешнији (учествују на такмичењима високог ранга). У односу на бригу за друге, емпатију и агresiју, нема разлике између спортиста и неспортиста, осим што најуспешнији младићи–спортисти имају виши степен бриге за друге него неспортисти.

За младиће је бављење спортом највише повезано, и то позитивно, са спремношћу за сарадњу а затим са бригом за друге, док је код девојака ова веза такође значајна, али мање изражена. Код девојака је, такође, значајна повезаност учешћа у спорту и степена социјалне одговорности, што код младића није у тој мери значајно. Занимљиво је да је брига за друге јаче повезана са спортским учешћем код младића, него код девојака, и да на ту везу код младића не утиче врста спорта (индивидуални или тимски). Склони смо да ову разлику објаснимо тиме да девојке (спортисткиње и неспортисткиње), имају виши ниво бриге за друге особе него што имају младићи, тако да је у том погледу утицај спорта израженији код младића. Према нашим резултатима, девојке

које се баве тимским спортовима, имају израженију бригу за друге особе, него оне које се баве индивидуалним спортовима.

Агресивност и бављење спортом су негативно повезани и код младића и код девојака. На ту повезаност код младића утиче време проведено у тренирању током недеље, а код девојака њихова успешност у спорту, тј. ранг такмичења на којем учествују.

Бављење спортом је најмање повезано са емпатијом – код младића није било повезаности, а код девојака, које учествују у тимским спортовима, спортско учешће је негативно повезано са емпатијом. Овај налаз наговештава да учествовање у спорту обесхрабрује код младих спортиста уживљавање у положај других особа, односно, да развија равнодушност према осећањима противника у спортској игри. Пошто емпатија представља корелат просоцијалног (Јоксимовић, 1995) и кључни елемент моралног понашања (Миоџиновић, 1998) корисно би било даље испитивати везу између бављења спортом и развоја емпатије.

Резултати које смо добили, мада не допуштају да донесемо закључке о томе да спорт утиче на социјално понашање, јер се ради о корелацијама, усмеравају размишљања о утицајима у одређеним правцима. Могуће је да ефекат самоселекције, са којим се суочавају аутори у корелационим испитивањима, одређује налазе које смо добили. Наиме, могуће је да су се младићи у нашем узорку који се баве спортом, определили за спорт управо зато што су више спремни за сарадњу, него други њихови вршњаци, и да су постали успешни спортисти управо због те своје особине. Такође, могуће је да социјално одговорне девојке бирају да се баве спортом и да таква вредносна оријентација доприноси њиховом успеху у спорту. Али, исто тако, наше налазе можемо тумачити тако да говоре о позитивном доприносу спорта развијању спремности за сарадњу, социјалне одговорности и бриге за друге, као и смањењу агресивности код младих.

Налаз да је код младића време проведено у тренирању негативно повезано са агесијом могао би значити подршку схватању да учешће у спорту има ефекат катарзе, односно ослобађања од агесије. Према нашим подацима, врста спортова није од значаја у том погледу, али треба имати у виду да у нашем испитивању нису били обухваћени спортови снаге и они који захтевају близак физички контакт са противником (на пример бокс), а за које има података да уче агресивности и подстичу је.

Ако повезаност између варијабли које смо испитивали протумачимо као деловање спорта на социјално понашање, онда је једна од најучљивијих разлика између девојака и младића укључених у спорт у значају који има ранг такмичења. Учешће у такмичењима вишег ранга до-

приноси значајније повећању просоцијалног понашања и смањењу агресивног понашања код девојака, него код младића. За младиће је важније у том погледу дужина времена које проведу у тренирању, можда због могућности да успоставе трајније пријатељске односе са члановима тима у оквиру којег тренирају. Даља истраживања би требало да омогуће прецизније одговоре у овом пољу.

Закључак

Утврдили смо да постоје разлике у просоцијалној оријентацији и агресивности између младића и девојака, укључених у организоване спортске активности.

Добијени налази наводе на закључак да бављење спортом доприноси развоју спремности за сарадњу, код младића и девојака, као и развоју социјалне одговорности, код девојака.

Налази наводе на закључак да успешност у спорту (учествовање у такмичењима високог ранга) више доприноси развоју просоцијалног понашања, посебно код младића, него учешће у спорту са мање успеха.

Између спортиста и неспортиста нисмо нашли разлике у агресивности. Младићи који интензивније тренирају мање су агресивни од оних који мање интензивно тренирају. Ранг такмичења је негативно повезан са агесијом код девојака, али не и код младића.

Девојке које учествују у тимским спортовима имају нижи степен емпатије од осталих девојака, а код младића емпатија није повезана са учешћем у спорту.

Имајући у виду наше раније налазе о полним разликама у самоуважавању и локусу контроле код адолесцената који се баве спортом (Gašić-Pavišić, Joksimović i Janjetović, 2006), можемо закључити да је наше истраживање потврдило да бављење спортом има позитивне, али различите социјализирајуће ефекте на адолесценте мушког и женског пола. Сматрамо да би у даљим испитивањима ових разлика ваљало поћи од схватања Керол Гилиген (Gilligan, према Miočinović, 1998) о моралном развоју, према којем су особе женског пола различите од мушких особа у погледу моралног расуђивања и понашања – док је код женских особа схватање моралности повезано са бригом и одговорношћу, код мушких особа је повезано са правдом.

Полне разлике у утицају спортског учешћа на просоцијални развој адолесцената вероватно се могу објаснити различитим процесима социјализације мушке и женске деце у нашој култури, што може бити предмет будућих истраживања.

Напомена. Чланак представља резултат рада на пројекту »Образовање за друштво знања«, број 149001 (2006-2010), чију реализацију финансира Министарство науке Републике Србије.

Korišćena literatura

- Bailey, R. (2006): Physical education and sport in schools: a review of benefits and outcomes, *The Journal of School Health*, Vol. 76, No. 8, 397-401.
- Bredemeier, B., M. Weiss, D. Shields & R. Shewchuk (1986): Promoting moral growth in a summer sport camp: the implementation of theoretically grounded instructional strategies, *Journal of Moral Education*, Vol. 15, No. 3, 212-228.
- Carlo, G., R. Fabes, D. Laible & K. Kupanoff (1999): Early adolescence and prosocial/moral behavior II: the role of social and contextual influences, *Journal of Early Adolescence*, Vol. 19, 133-147.
- Conroy, D. (2006): Enhancing motivation in sport, *Psychological Science Agenda*, Vol. 20, No. 2, 1-5.
- Eisenberg, N. (1983): *The socialization and development of empathy and prosocial behavior*. Special report, East Haddam: The National Association for Humane and Environmental Education of the United States.
- Endersen, I. M. & D. Olweus (2005): Participation in power sports and antisocial involvement in preadolescent and adolescent boys, *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, Vol. 46, No. 5, 468-478.
- Gašić-Pavišić, S. (1993): Pozitivno i negativno socijalno ponašanje dece predškolskog uzrasta, *Zbornik Instituta za pedagoška istraživanja*, br. 25 (57-72). Beograd: Institut za pedagoška istraživanja.
- Gašić-Pavišić, S. (1994): Polne razlike u altruizmu i agresiji dece u predškolskoj ustanovi, *Zbornik Instituta za pedagoška istraživanja*, br. 26 (67-86). Beograd: Institut za pedagoška istraživanja.
- Gašić-Pavišić, S., S. Joksimović & D. Janjetović (2006): General self-esteem and locus of control of young sportsmen, *Zbornik Instituta za pedagoška istraživanja*, God. 38, Br. 2, 385-400. Beograd: Institut za pedagoška istraživanja.
- Hrnjica, S. i S. Đurić (1990): Dinamičke osobine ličnosti učenika na kraju osnovnog obrazovanja i vaspitanja: integracioni aspekt; u N. Havelka i sar. (ur.): *Efekte osnovnog školovanja* (195-214). Beograd: Institut za psihologiju.
- Janjetović, D. (1997): Samopoštovanje, lokus kontrole i prosocijalna orijentacija adolescenata, *Vaspitanje i altruizam* (210-227). Beograd: Institut za pedagoška istraživanja.
- Jones, C. (2005): Character, virtue and physical education, *European Physical Education Review*, Vol. 11, No. 2, 139-151.
- Joksimović, S. i M. Vasović (1990): *Psihološke osnove čovekoljublja*. Beograd: Prosveta.
- Joksimović, S. (1995): Personalni korelati prosocijalnog ponašanja, *Zbornik Instituta za pedagoška istraživanja*, br. 27 (9-23). Beograd: Institut za pedagoška istraživanja.
- Kavussanu, M., A. Seal, A. & D. Philips (2006): Observed prosocial and antisocial behaviors in male soccer teams: age differences across adolescence and the role of motivational variables, *Journal of Applied Sport Psychology*, Vol. 18, No. 4, 326-344.
- Lai, S., S. Stoll & J. Beller (2006): *An examination of moral and social values in taiwanese college students*. Presented at the National Convention and Exposition, Research Consortium Psychology and Sociocultural Poster Session, April 2006.
- Light, S.D. et. al (2005): The sport behavior of youth, parents and coaches, *Journal of Research in Character Education*, Vol. 3, No. 1, 43-59.
- McKenney, A. (2001): *Sport as a context for teaching prosocial behavior to adolescent with disruptive behavior disorders*, Retrieved from World Web Wide <http://www.lin.ca>

- Miočinović, Lj. (1988): *Kognitivni i afektivni činioci u moralnom razvoju*. Beograd: Institut za pedagoška istraživanja i Prosveta.
- Miočinović, Lj. (1998): Dve moralne orijentacije: pravda i etika, *Zbornik Instituta za pedagoška istraživanja*, br. 30 (33-51). Beograd: Institut za pedagoška istraživanja.
- Mouratidou, K., S. Goutza & D. Chatzopoulos (2007): Physical education and moral development: an intervention programme to promote moral reasoning through physical education in high school students, *European Physical Education Review*, Vol. 13, No. 1, 41-56.
- Rutten, E. et. al (2007): The contribution of organized youth sport to antisocial and prosocial behavior in adolescent athletes, *Journal of Youth and Adolescence*, Vol. 36, 255- 264. SEECult.org, June 18 2007, pregledano 20.11.2007.
- Staub, E. (1974): Helping a distressed person: social, personality and stimulus determinations; in Berkowitz (ed.): *Advances in experimental social psychology*, Vol. 7. New York: Academic Press.
- Volf, B. (1998): Uticaj bavljenja sportom na redukciju kriminogenih faktora, *Psihologija kriminala*, Vol. 4, 155-165.
- Yeh, L.C. (2006): The moral reasoning in adolescent athletes and non-athletes in daily life situation and sport specific situation, Electronic Theses of NCPES, etd-0706106-155344.

Примљено 01. 11. 2007; прихваћено за штампу 27. 11. 2007.

Slobodanka Gašić-Pavišić and Dragan Janjetović
 CONNECTION BETWEEN PARTICIPATION IN SPORT
 AND PRO-SOCIAL ORIENTATION AND AGGRESSION
 OF ADOLESCENTS: DIFFERENCES ACCORDING TO GENDER

Abstract

Former researches on the contribution of organised sport to antisocial and pro-social behaviour of the young have yielded discordant and contradictory results. However, in the majority of researches, it was determined that active practice of sport has a different effect on psycho-social development of male and female participants. We have undertaken the research with the aim of examining whether there is a connection between the participation of the pupils of secondary school age in organised sport activities and their pro-social value orientation and aggressiveness, and, if there is, whether there are gender differences in that connection. The sample consisted of 300 pupils of secondary school (Mathematical High School in Belgrade), out of which 150 (49 female and 101 male) regularly practise sport for more than two years, and 150 pupils (84 male and 66 female) do not practise organised sport. The indicators of practising sport are: the length of practising sport activities, regularity and intensity of training, participation in contests and the kind of sport (individual or team sport). The following variables of pro-social orientation were examined: readiness for cooperation, caring for other people, social responsibility and empathy. Aggressiveness was examined through aggressive tendencies towards others. All variables were examined by the application of appropriate questionnaires and evaluation scales which were answered by the pupils themselves. The results have shown significant (although low), positive correlations between practising sport and pro-social values, as well as the negative (low) correlation between practising sport and aggression, for both genders of students. Statistically significant differences were

found between boys and girls regarding pro-social orientation (higher level in girls), as well as aggressiveness (higher levels in boys). Significant correlations were lower and more numerous in male than in female respondents.

Key words: pro-social orientation, aggression, sport, adolescents, physical education.

Слободанка Гашич-Павишич и Драган Јанетовић
СВЯЗАННОСТЬ УЧАСТИЯ
В СПОРТЕ С ПРОСОЦИАЛЬНОЙ УСТАНОВКОЙ
И ПОДРОСТКОВОЙ АГРЕССИЕЙ: ГЕНДЕРНЫЕ РАЗЛИЧИЯ

Резюме

Проведенные до сих пор исследования о содействии организованного спорта антисоциальному и просоциальному поведению молодежи обнаружили несогласные и противопоставленные между собой результаты. В большинстве исследований, однако, выявлено, что активные занятия спортом по-разному воздействуют на психосоциальное развитие юношей и девушек. Настоящее исследование было предпринято с целью выявить наличие или отсутствие связей между участием учащихся старшего школьного возраста в организованных занятиях спортом, с одной стороны, и их просоциальной ценностной установкой и агрессивностью, с другой, и, в случае их наличия, показать, имеются ли гендерные различия в этих связях. В корпус испытуемых вошли 300 учащихся средней школы (Математической гимназии в Белграде), из которых 150 учащихся (49 девушек и 101 юноша) регулярно занимаются спортом больше двух лет, тогда как 150 учащихся (66 девушек и 84 юноша) организованным спортом не занимаются. Показателями занятий спортом являются: продолжительность занятий, регулярность и интенсивность тренировок, участие в состязаниях и вид спорта (индивидуальный или коллективный). Проанализированы следующие переменные просоциальной установки: готовность к сотрудничеству, забота о другом, социальная ответственность и эмпатия. Агрессивность исследовалась на основании агрессивных тенденций к другим. Все переменные анализировались на основании соответствующих вопросников и шкал оценки, на которые отвечали сами испытуемые. Результаты показали значительные (хотя низкие) положительные корреляции между занятиями спортом и просоциальными ценностями, а также отрицательную (низкую) корреляцию между занятиями спортом и агрессией, применительно к обоим полам учащихся. Выявлены статистически значимые различия между юношами и девушками относительно их просоциальной установки (уровень этой установки выше у девушек) и агрессивности (ее уровень выше у юношей). Значимые корреляции были ниже и многочисленнее у юношей, чем у девушек.

Ключевые слова: просоциальная установка, агрессия, спорт, подростки, физическое воспитание.